

Şeyh İbrahim Gülşeni'nin ve Dede Ömer Rûşeni'nin Divanlarında Bazı Sözlerin Eski Anlamları

İlahı GURBANLI¹

Öz: Bu çalışma, 16. yüzyıl klasik Türk edebiyatının önemli isimlerinden Şeyh İbrahim Gülşeni ve Dede Ömer Rûşeni'nin Divân'larında kullanılan dilsel ve anlamsal arkaizmlere adanmıştır. Yüzyıllar sonra şairlerin dili yeterince araştırılmamıştır. Divan dilinin incelenmesi Türk tarihi çalışmaları için çok önemlidir. Klasik edebiyat dilinin incelenmesi, Türk dilinin tarihsel perspektifi için çok önemlidir ve modern Türk dillerinin kelime dağarcığının zenginleştirilmesinde olumlu bir rol oynayabilir. Araştırma kapsamında klasik edebiyatımızın temsilcilerinden Gülşeni ve Rûşeni Divanları incelenmiştir. Ortaçağ'da yaşamış olan her iki yazar da Azerbaycan'ın yanı sıra modern Türkiye ve Mısır'da yaşamış ve eser vermişlerdir. Bu da bize Türkçenin bu dönemdeki gelişimini ve değişim hızını geniş bir alanda takip etme imkânı vermektedir. Aynı zamanda dilbilimsel-tarihsel araştırmalar için önemli ayrıntılar olan saray dili ile halk ağzı arasındaki farklılıkları da gözlemleyebiliyoruz. Tarihsel karşılaştırmalı bir yöntem kullanılarak yapılan araştırma önemli sonuçlar ortaya koymuştur. Makalede hem Gülşeni'nin hayatı ve eserleri hem de Rûşeni'nin hayatı ve eserleri farklı başlıklar altında ayrıntılı olarak sunulmuştur. Çalışmanın sonunda ortaya çıkan sonuçlar, makale öncesinde belirlenen hedefi yansıtmaktadır. Özetlemek gerekirse, şairin dilinde birçok eski Türkçe kelimenin kullanıldığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Arkaizm, Kelime, Gülşeni, Semantik, Şair

Old Meanings of Some Words in the Divans of Sheikh İbrahim Gülşeni and Dede Ömer Rûşeni

Abstract: The study is dedicated to the linguistic and semantic archaisms used in the Divâns of Sheikh İbrahim Gülşeni and Dede Ömer Rûşeni, important figures of classical Turkish literature of the 16th century. Centuries later, the language of the poets was not sufficiently investigated. The study of the language of the Divan is very important for the study of Turkish history. The study of the language of classical literature is crucial for the historical perspective of the Turkish language and can play a positive role in enriching the vocabulary of modern Turkish languages. As part of the research, the Divans of Gulshani and Rûşeni, representatives of our classical literature, were examined. Both authors, who lived in the Middle Ages, lived and created in Azerbaijan as well as in modern Turkey and Egypt. This allows us to follow the development and rate of change of Turkish in a wide area during this period. At the same time, we can also observe the differences between the palace language and the common vernacular, which are important details for linguistic-historical research. The research carried out using a historical comparative method has produced important results. In the article, both the life and works of Gulshani and the life and works of Rûşeni are presented in detail under different headings. The results at the end of the study reflect the objective set before the article. To summarise, it can be said that many old Turkish words are used in the poet's language.

Key Words: Archaism, Words, Gulshani, Semantics, Poet

¹ Doç. Dr. Öğretim Üyesi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümü, gurbanovailahe@gmail.com | ORCID 0009-0009-1060-2033.

Giriş

Ana dilimizin en güzel ve dikkat çekici Türkçe hazinelerinden biri olan klasik divan edebiyatı, uzun zamandır Türk tarihçi ve dil bilimcilerinin araştırma konusu olmuştur. Arap grafik yazımının zor okunması ve bazı saatli seslerin olmaması klasik Orta Çağ edebiyatı araştırmacıları arasında tartışmalara neden olmuştur. Metinlerin belirli farklılıklarla okunması Orta Çağ edebiyatının dilbilgisi ve dil bilimsel katmanının incelenmesini de etkilemiştir. Bununla birlikte, bazı yönlerden, birçok araştırmacı tarafından ortaya konan metinler üzerine yapılan araştırmalar birçok konuya ışık tutmaktadır.

Orta Çağ edebiyatının temsilcilerinden biri olan Şeyh İbrahim Gülşeni'nin "Divan" dilinde kullanılan ancak modern dillerde arkaik olarak kabul edilen Türkçeye adanmıştır.

İlginç olan "Tarama Kelimesi"nin kaynağı olarak bilinen Gülşeni Dîvanı'ndan çok az alıntı vardır. Gülşeni'nin dilinde kullanılan birçok kelime Tarama Sözlüğü'nde yer almaktadır ancak kaynaklar arasında şairin adı yoktur. Yapılan birçok çalışmaya rağmen, Gülşeni dili henüz tam olarak aydınlatılmamıştır.

Berdei Kim?

Bir Şairin Hayatı

Gülşeni'nin yaratıcılığını araştıran Azeda Musayeva şöyle yazıyor:

"İbrahim hakkında ilk bilgi kaynağı, şairin ölümünden 12-13 yıl sonra, 1546'da tamamlanan Tezkire'dir. Şammeddin Sami'nin *Osmanlı Yazarları*, Naci Efendi'nin *Asami*, Bursalı Muhammed Tahir'in *Osman Al-Elam* eserlerinde Gülşeni hakkında bilgiler bulunmaktadır. Gülşeni yoğun bir şekilde seyahat etti ve sonunda Mısır'a yerleşti. Mısır'a girerken Sultan Süleyman şairle görüştü ve ona büyük saygı gösterdi. Daha sonra Sultan Süleyman, şairi İstanbul'a çağırarak büyük özen ve saygı gösterdi. Ancak o zamanlar şair 100 yaşın üzerindeydi, bu yüzden Mısır'a döndü ve orada öldü," (Musabeyli, 2012a, s. 7).

Şairin hayatını tarif ederken Muhammed Buazize'nin *Manakibi-Sheikh Abraham Gulshan* ve Hilvi'nin *Lamazat* eserlerini not edebiliriz. Şairin eserlerini inceleyen kaynaklar, Şeyh İbrahim'in "Gülşah" Mezhebinin kurucusu olduğunu ortaya koymaktadır. Şairin çevresinde çok sayıda müridi vardı. Dine olan bağlılığı ve sufizme eğilimi de açıktır. Gülşeni'nin dili, tüm klasik edebiyatımıza özgü Arapça ve Farsça kelimeler bakımından zengindir ancak Türk dili kelime bakımından zengindir. Şiirsel dildeki tarih çalışması, diğer Orta Çağ geleneklerinin incelenmesine ve Türk tarihinin incelenmesine inkâr edilemez katkılar sağlayabilir.

Gülşen-i Dîvânı

Gülşeni'nin mirası dünyadaki birçok kütüphanede korunmuştur. Mısır Kütüphanesi, Berlin Genel Kütüphanesinde, Vatikan Apostolik Kütüphanesindeki Türk Duvarı'nda, Ankara Milli Kütüphanesinde ve Rusya'nın St. Petersburg kentindeki Rusya Bilimler Akademisi Doğu Araştırmaları Enstitüsünde, şairin *Ezherî-Gülşen* adlı mirası Azerbaycan Bilimler Akademisinde bulunmaktadır. Şairin şiirlerinde daha çok Tanrı ve ilahî aşk yer almaktadır.

Gülşen-i Dîvânı'nda Anlamı Eskimiş Türkçe Kökenli Kelimeler

Divandaki kelimelerin incelenmesinde iki önemli konu vurgulanmaktadır. Birincisi, Gülşeni dilinde çok sayıda, zaten arkaik olan kelimelerin olduğu; ikincisi, bugün dilimizde kullandığımız kelimelerin divan dilinde farklı bir semantik dilde bulunduğudur. Yani, şairin dili hem dil bilimsel hem de semantik arkeolojiyi içerir. Bu sebeple iki grafik üzerinde çalışmaya devam ettik.

epsem: Sessiz, susam, sakın.

Söz, Tarama Sözlüğü'nde ve anlaşılın zamanında diğer divan şairlerinin dilinde aynı anlamda bulunmaktadır (Aksoy ve Dilçin, 2009c, s. 1478).

“Şama bir pervane düşse faş olur alemlere,

Meşukun aşkı ben gör neçe epsem yandurur.” (Berdei, 2006, s. 8)

urmak: Vurmak, çarpmak

Tarama Sözlüğü'nde aynı anlamda bulunmaktadır (Aksoy ve Dilçin, 2009b, s. 3966).

“Könülde kaynayıb aşke, keyalım çıkdı başe,

Od urmuşam kuru yaşe amandır aşkün elinden.” (Berdei, 2006, s. 271)

“Urub dağ üstüne dağ aşk ile dil,

Urayub nesli aradan tükenmez.” (Berdei, 2006, s. 141)

“Revan den, nişe yanmaz aşk elinden.” (Berdei, 2006, s. 270)

“Anun zürriyeti kennasü vesvas,

Gülşen yanağün şölesi dağ urdu kızğın canıma,

Yandı revanım eşüdüb mehr ile işün zar imiş.” (Berdei, 2006, s. 149)

“Tezeler zekmi-aşke merhem urmak

Dönüb bikarlığ eden herzekare” (Berdei, 2006, s. 310)

urduğun: Vurduğun

“Ey dil, verürem canı sene sevdigün için,

Can vermeğe ol sevdüğüme urduğum için.” (Berdei, 2006, s. 304)

yolunu urmak: Yolunu kesmek; Tarama Sözlüğü’nde aynı anlamda bulunmaktadır. Söz birçok klasiğimizin dilinde de bulunmaktadır (Aksoy ve Dilçin, 2009f, s. 4660).

“Bana aşkın terikin nedür deyüb, soran gelsün,

Ayak koyanda ol yola başı lezgin uran gelsün” (Berdei, 2006, s. 279)

“Yolunu uran azduran nefsim imiş, tanıdum,

Düşman anı bilürem eda edüben bana.” (Berdei, 2006, s. 71)

uru turmak: vur(mak) fiilinden

“Kiyamet dilsen, ey servkamet,

Uru tur kim, kopa kelke kiyamet” (Berdei, 2006, s. 42)

Terkin urmak-terk etmek (Aksoy ve Dilçin, 2009e, s. 3794)

“Düşmen bana benden eyan nefsum imiş benü beyan,

Terkin urub derem heman, seni gerek seni gerek” (Berdei, 2006, s. 373)

“Mehebbet yoluna giren urur canü cahan terkin,

O yolda aşke canunu koyubanı veren gelsün.” (Berdei, 2006, s. 281)

“Baş terkin urup, ko kedenünü rehi-aşke,

Kurtulasun aşke göre kövfü keterden” (Berdei, 2006, s. 283)

“Teessüb terkin uran Gülşeniveş,

Çün ondan kal eden ehli-hevadır.” (Berdei, 2006, s. 84)

kulak urmak: İştirmek, kulak asmak; Tarama Sözlüğü’nde, anlaşılan zamanında diğer divan şairlerinin dilinde aynı anlamda bulunmaktadır (Aksoy ve Dilçin, 2009d).

“Bülbül kimi yüzün görüben zari kılanı

Eşitme kulağ uralum bir senü bir men.” (Berdei, 2006, s. 268)

“İki cehanda ferağ bulmadan ursan kulağ,

Deme bu sözden belağ eşüdüben inlerem.” (Berdei, 2006, s. 236)

“Kulağ ur, ger degilsen suri-aşke,

Çü ondan ker durur münkiri aşkin.” (Berdei, 2006, s. 174)

öyüz: İrinli batık yer

Söz, öyüz ve öylük şeklinde Mahmud Kaşğari’nin *Dîvânı*’nda kaydedilmiştir: “Bataklık, su dolmuş yer, batık yer,” şeklinde ifade edilmiştir (El-Kaşğari, 2005, s. 383).

“Öyüz-kotur girenler cürümün hemmamine

Kurtulur karişti-tenden pak oluban destü pa.” (Berdei, 2006, s. 40)

yigenmez: İyileşmez

“Yigenmez derdi var aşkin, nehayet yok belasine,

İnanmazsan, anun sorgil belasın mübtelasine” (Berdei, 2006, s. 336)

yukuk: Yatmış

“Gencmiş aşkün ki, gizler bu yukuk könlüm anı,

Rûşeni nekdinün olub Gülşeni viranesi” (Berdei, 2006, s. 354)

okur: Kutlu, mübarek, pak

“Ağ ile kara terkin uran ebcedin okur,

Aşkin eşidüb mecmeyi-muktara yapışme” (Berdei, 2006, s. 324)

uslu: Akıllı, us-akıl

“Akl ile deli kimi uslu sanub aşk erin, sözüne sen,

Sözüne sen, ey fakih, dutmıyasan dek derem.” (Berdei, 2006, s. 228)

“Delü kimi aşikin haline her kim güler,

Uslu degil ol bilür iken, deliden us diler.” (Berdei, 2006, s. 112)

“Uslu olanlar delirmez, şahlıg kılanlar kulinmez,

Hakka mükerrem ulumuz, sultanlara sultan nedir?” (Berdei, 2006, s. 112)

“Delü kimi daşa döner oğlan-uşek göricek,

Valehi şeyda beni, aşüfte, heyran, rengüzer.” (Berdei, 2006, s. 92)

“Deli-uslu olduğumu bilmerem, heyret budur,

Deli kimi uslu halum nece ferk edüb seçen.” (Berdei, 2006, s. 93)

düş: Uyku; Tarama Sözlüğü’nde anlaşılan zamanında diğer divan şairlerinin dilinde aynı anlamda bulunmaktadır (Aksoy ve Dilçin, 2009b, s. 1340).

“Görende Gülşeni düş kimi aşki,

Revan der Rövşaniye yor benden” (Berdei, 2006, s. 287)

“Aşk ile ehvalımı kal edüben ekl ile,

Düşde seyuhler kimi tebir edib ne yoram.” (Berdei, 2006, s. 229)

“Gözüme düş olalı yüzün nedim de, ey nigar?

Unudub sevginden özüm mehri-meğrur olmuşam.” (Berdei, 2006, s. 243)

yormak: Yorum yapmak

“Görende Gülşeni düş kimi aşkı,

Revan der Rövşaniye yor benden” (Berdei, 2006, s. 287)

“Aşk ile ehvalımı kal edüben ekl ile,

Düşde seyuhler kimi tebir edib ne yoram.” (Berdei, 2006)

“Aşk özidir söyleyen kar degil isen,

Düş görüben sanmağuz yukuda sayuklaram.” (Berdei, 2006, s. 233)

bilişeli: Tanışalı

bilüş: Yakın, konum

Söz, aynı anlamda Tarama Sözlüğü’nde, anlaşılan zamanında diğer divan şairlerinin dilinde aynı anlamda bulunmaktadır (Aksoy ve Dilçin, 2009a, s. 562).

“Aşk ile bilişeli eklime yad olmuşam,

Ğem yer iken ekl ile aşk ile şad olmuşam.” (Berdei, 2006, s. 229)

“Kapıb eklümü başumdan, komadı bigu başdan,

Soraram yad-bilüşimden geder derler, geder derler.” (Berdei, 2006, s. 103)

er: Adam

“Hak erine benem dedi, varlık verüben izidi,

Küdsi hedisi sanmadı, hem veyh olan Kurandır.” (Berdei, 2006, s. 70)

“Aşk erine ekl ile münkir olanı görün

Zenn edüben cehlını elme nezer oylaram.” (Berdei, 2006, s. 212)

eren: Yiğit, cesur

“Ölü külube can olan eren demindedir inam,

Andan diridir çün deyen, gel şeyke gedelim, ey köntül.” (Berdei, 2006, s. 204)

“Heyret budur erenlere bikud sifet olanlara,

Aşkün halın soranlara kalın demek olmaz benüm.” (Berdei, 2006, s. 211)

Ömer Rüşeni Kimdir?

Bir Şairin Hayatı

15. yüzyılın başlarında Aydın'da doğan Dada Omar Rûşeni, gerçek ismi Ömer, lakabı Dede, Ali ibn Umur beydi. Rûşeni 1487'de Tebriz'de ölmüş ve derviş mezarlığına gömülmüştür. Rûşeni'nin Tebriz'de geçirdiği yirmi yıl, şair olarak ününü, şiirlerini ve hatta yaratıcılığını etkiledi (Musabeyli, 2008).

Rûşeni adı verilen ödül, halvetiliğin en büyük kollarından biri haline geldi. Zamanının en güçlü şairlerinden biri olan Rûşeni, bazı dini ve mistik şiirler bestelemiş ve yüzyıllar boyunca metinlerde okunmuştur. Genç bir adam olarak çoğunlukla sevgi dolu ve hicivli şiirler yazmasına rağmen, mezhebe katıldıktan sonra dini ve mistik şiirlerinin çoğunda basit ve akıcı bir yol seçmiştir (Musayeva, 2003).

Dede Ömer Rûşeni'nin Şiirleri

Dîvân, *Çobanname*, *Miskinname* ve *Kalemname* gibi eserleri vardır. *Çobanname*, “Mûsâ ile Çoban” hikayesinin kapsamlı bir çevirisidir. Şiir yaklaşık 1.000 çiftten ve yirmi beş bölümden oluşur.

Rûşeni Dilinde Arkaizmler

Açku -anahtar, cila

“Her neye olsa devayem daneyem

Her kapu açkusuna dendaneyem” (Rûşeni, 2014, s. 277)

ağnamağ: Yıkılıp yuvarlanmak, yerde çabalamak

“Sanursan cilve yanub ağnamağı

Çabalayub çığırb çağnamağı” (Rûşeni, 2014, s. 215)

aş: Yemek

“O denlü yiderelüm buna aşı

Görenler bunı sansunlar subaşı” (Rûşeni, 2014, s. 209)

bazlamac: Yemek türü

“Düşünde görmez idi bazlamacı

Sanurdu bazlamac görende sac” (Rûşeni, 2014, s. 205)

begsimat: Ekmek türü

“Görünür encüm ü mühr ü meh iy ac

Gözüne begsümat u girde gömec” (Rûşeni, 2014, s. 163)

bigi: Bilgi

Nebiler bigi etgil mezhebün pak

Veliler bigi it bi-bim ü bi-bak” (Rûşeni, 2014, s. 126)

biliş: Tanış

“Kanı benim has kulum neyledün

Nişe biliş bendemi yad eyledün” (Rûşeni, 2014, s. 248)

boyak: Boya

boyandırmak: Boyamak

“Meni sen kab-ı gafletden uyandır

Uyanıklar boyağına boyandır” (Rûşeni, 2014, s. 119)

börk: Başa giyilen kalpak

“Börkcüğüm vere idüm giyerdün

Börke senin bigiye layik turur.” (Rûşeni, 2014, s. 234)

bulamaç: Yemek çeşidi

“Ne uni var idi ideydi tutmac

Gahi umaç idüb gahi bulamaç” (Rûşeni, 2014, s. 206)

çağnamağ: Bağırmağ

“Sanırsan cilve yatıp ağnamağ

Çabalayıb çığırıp çağnamağ” (Rûşeni, 2014, s. 215)

çığırmağ: bağırmağ

depmeğ: Hayvan için ayağı ile vurmak, zorla yerimek, sıkıştırmak

“Devenün depmesini sanan itmek

Dimiş bir uğramış fetih ü fütüha

Diyüb tavüs-ı illiyin şağale” (Rûşeni, 2014, s. 162)

diril: Yaşayan, ölüye antonim, dirilme yaşam, hayat

“Ölünce tok dirilme aç diril var

Ki aç dirilmedendür her ne ki var” (Rûşeni, 2014, s. 211)

dögmec: Yemek türü

“Giden usı penir ü nan diyende

Uğunub keğ geçen dögmec yiyende” (Rûşeni, 2014, s. 162)

düş: Uyku

“Düşünde görmez idi bazlamacı

Sanurdu bazlamac görende sac” (Rûşeni, 2014, s. 205)

er: İnsan (dini anlamda)

“Dimiş bir sırdır koş serfinaz er

Senün vir virme sirrün iy birader” (Rûşeni, 2014, s. 138)

erlik: Muradına ermek

“İdenler Hak yolunda rehberlik

Özünden geçmeye demeşler erlik” (Rûşeni, 2014, s. 139)

egin: Boy, bukun, endam, gövde, vücut.

“Azacık ye sakın yiyende koyma

Özüne çok yiyüb eginde koyma” (Rûşeni, 2014, s. 163)

esrimek: Sarhoş etmek

“Ki key esriyüben idüb kuruşi

Hum –ı mey gibi ider cidd ü cüşî” (Rûşeni, 2014, s. 154)

eyü: İyi

“Eyüdür cümle diriler kalk şabaş

Anunçün kalkı alem indürür baş” (Rûşeni, 2014, s. 142)

irişmek: Muradına yetmek

“İrişmez hak tealadan sana cüd” (Rûşeni, 2014, s. 211)

irmek: Yetişmek

“İdenler Hak yolunda rehberlik

Özünden geçmeye dimişler erlik

Peyğmber didi her kim sırrı gizler

İrür maksudına izzini izler” (Rûşeni, 2014, s. 139)

ıy: Çağırış, ünlem

“Mekatib bendedür kerr olmaz iy yar

Ki madam anda bir yarım direm var” (Rûşeni, 2014, s. 128)

kişi: İnsan

“Görüb kalmış kişi ol düşü tana

Gelüb arz eyleyib ol düşü bana” (Rûşeni, 2014 s. 194)

küremez: Süzme katık

“Nan ü penir ü küremez yağ u duğ

Sen ku bilirsen dimezem ben dürüg” (Rûşeni, 2014, s. 234)

kakub: Açmak

“Kakub kapusunu her bir karinün.

Koşmı gelib hiç koynu dögmeyen

Pak olub ağzı kakıyb sögmeyen” (Rûşeni, 2014, s. 140)

“Geceler ortayadegin yatmayan

Kakıyuben kimseye kaş çatmayan” (Rûşeni, 2014, s. 247)

karınca: Karınca

“Bakub gördü ki bir karınca yatub

Salar elin ayağın toza batub” (Rûşeni, 2014, s. 178)

karındaş: Kardeş

“Asılmış ucdan uca ey karındaş

Anun her bir kılına bir ağır taş” (Rûşeni, 2014, s. 195)

okur: Kutlu

“İçerler cümlesi kamr-ı nebzi

Okurlar teşneyi hel min mezidi” (Rûşeni, 2014, s. 154)

ögüş: Çok

“Inanma kim yalan söyler ögüşü” (Rûşeni, 2014, s. 216)

saka: Derin kap

“Sakadan su alıb içerdi muhkem” (Rûşeni, s. 206)

sakingil: Korumak, saklamak

“Sakingil beynümü bed kovulardan

Gözün vechinsiz olan uykulardan.” (Rûşeni, 2014, s. 119)

sivişmek: Sıyrılmak

sanmak: Hesap etmek

“O denlü yiderelüm buna aşı

Görenler bunu sansunlar subaşı” (Rûşeni, 2014, s. 209)

suç: Günah, suç

“Gözünden yüzüne yağdır yağışlar

Ki bir katresine bin suç bağışlar” (Rûşeni, 2014, s. 129)

suçlu: Aynı anlamda

“Nedenlü suçlu isefi oku geh gah”

ıy: Çağırış, nida

“Mekatib bendedür kerr olmaz iy yar

Ki madam anda bir yarım direm var” (Rûşeni, 2014, s. 128)

sunmak: Aynı anlamda

“Yine saki bizi mesti müdam it

Müdami sunuban mesti müdam it” (Rûşeni, 2014, s. 140)

sırıtmak: Gülümsemek

“Sanursan va va itmegün tekellüm

Kolayına sırtmağı tebessüm” (Rûşeni, 2014, s. 215)

şaşmak: Teeccüb etmek, şaşmak

“Şaşırdılar salub özge kayale” (Rûşeni, 2014, s. 214)

tan: Teessüf, şaşırmaq

“Görüb kalmış kişi ol düşü tana

Gelüb arz eyleyib ol düşü bana” (Rûşeni, 2014, s. 194)

taşra: Çöl

“Kucağına kuru çıkın çıkardı

Evinden salunub taşra çıkardı” (Rûşeni, 2014, s. 205)

tutmac: Yoğurtla pişirilen erişteli çorba

katuk: Yoğurt

“Yimiyende ölen yiyende diri\\

Katukdan katan tutmaca siri” (Rûşeni, 2014, s. 162)

“Ne uni var idi ideydi tutmac

Gahi umaç idüb gahi bulamaç” (Rûşeni, 2014, s. 206)

uçmak: Cennet

“Eger uçmak dilersen sade-ru ol

Cehennem isterisen abdi-ı sü ol” (Rûşeni, 2014, s. 136)

uğramış: Varmış

“Dimiş bir uğramış fetih ü fütüha

Tasavvuf bezi-i nefse bezi-i rüha” (Rûşeni, 2014, s. 136)

urmak: Vurmak

“Olub bir bölüğü bir cüradan mest

Urub nara idüb nevha çalub dest” (Rûşeni, 2014, s. 153)

uş: Artık

“Müzafer bendesi helva esiri

Olan uş karnı mülkümuf emiri” (Rûşeni, 2014, s. 162)

uygu: Uyku

“Sakingil beynümi bed kokulardan

Gözüm vechihsiz uykulardan” (Rûşeni, 2014, s. 119)

uyumak: Aynı anlamda

“Yimegi tecrübe itdün niçe yıl sen

Yatub kor kor uyuyub besleyüb ben” (Rûşeni, 2014, s. 163)

varmak: Aynı anlamda

“Olan karnı kulu varmaz Kudaya

Helak olur tapamaz hiç vaya” (Rûşeni, 2014, s. 163)

yavuz: Fena

“Öper kucar eyü yavuz dimez hiç

Ne ağıl dir ne zinek ne kod gic” (Rûşeni, 2014, s. 133)

yolmağ: Uğurlamak, yolcu etmek

“Ey urub düşdü rişün yolmağa ol

Tapın dir rüşün yolmağile yol” (Rûşeni, 2014, s. 202)

yolu urnak: Yolunu kesmek

“Yolunu urdı senin dürlü yimekler

Gehi keşkek gehi buğra dimekler.” (Rûşeni, 2014, s. 163)

görgeç: Görünce, Tarama Sözlüğü, anlaşılan zamanında diğer divan şairlerinin dilinde aynı anlamda bulunmaktadır (Aksoy ve Dilçin, 2009g, s. 91).

“Peri bihut bolur adun eşitgeç

Tapunu huri görgeç tapu kilgay.” (Rûşeni, 2014, s. 280)

Yöntem

Araştırma tarihsel karşılaştırmalı yöntem ile yapılmıştır.

Bulgular

Kullanılabilirliklerine göre, iki tür araştırma kaynağı vardır: Sözlü ve yazılı. Folklorda sözlü kaynaklardan gibi araştırılması gereken, dil bilimsel açıdan ilgi çekici pek çok arkaizm bulunmaktadır. Bu kaynaklar, Oğuzlar da dâhil olmak üzere Türklerin dilini, etnogenezini incelemek açısından büyük önem taşımaktadır. Türk dillerinin tarihini yansıtan yazılı kaynaklar arasında divanların özel bir yeri vardır. Divan edebiyatı, Türk kültürünü, medeniyetini ve saray zevkini yansıtan, eşi benzeri olmayan bir değere sahip bir söz abidesidir. Divanlarda kayıtlı arkaik söz varlığının tarihi-dil bilimsel yönden incelenmesi, Türk halklarının tarikat sözlüğünün (söz varlığının) öğrenilmesi açısından değerlidir.

Burada sözcük birimlerinin incelenmesi, dil özelliklerinin derinlemesine incelenmesi büyük önem arz etmektedir. Gülşeni dilindeki arkaik lügat birimlerinin (eski söz varlığının) incelenmesi Türkçe bilgisinin en önemli konularından biridir. Şairin dilinde hem sözlüksel hem de anlamsal arkaizmlerin yoğun olarak kullanılması, Türk dilinin ve zengin söz varlığının XV-XVI. yüzyıllarda klasik Divan edebiyatında yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir.

Araştırma, Orta Çağ edebiyatının temsilcilerinden Dede Ömer Rûşeni'nin *Rûşeni Dîvânı*'nda yer alan ve modern Türk dillerinde arkaik olarak kabul edilen kelimelere adanmıştır.

Anadilimizin en güzel ve dikkat çekici Türk dili hazinesi olan klasik edebiyat, uzun zamandır Türk tarihçi ve dil bilimcilerinin araştırma konusu olmuştur. Arapça grafik yazımının zor okunması ve bazı vokal seslerin olmaması, klasik Orta Çağ edebiyatı araştırmacıları arasında tartışmalara neden olmuştur. Metinlerin belirli farklılıklarla okunması elbette klasik edebiyatın dilbilgisi ve dil bilimsel katmanının incelenmesini de etkilemiştir. Aynı zamanda bazı

yönlere, araştırmacılar tarafından ortaya konan metinler üzerine yapılan incelemeler birçok konuya ışık tutmaktadır.

Kaynakça

- Aksoy, Ö. A., & Dilçin, D. (2009a). *Tarama Sözlüğü, C. I.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. A., & Dilçin, D. (2009b). *Tarama Sözlüğü, C. II.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. A., & Dilçin, D. (2009c). *Tarama Sözlüğü, C. III.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. A., & Dilçin, D. (2009d). *Tarama Sözlüğü, C. IV.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. A., & Dilçin, D. (2009e). *Tarama Sözlüğü, C. V.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. A., & Dilçin, D. (2009f). *Tarama Sözlüğü, C. VI.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. A., & Dilçin, D. (2009g). *Tarama Sözlüğü, C. VII.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. A., & Dilçin, D. (2009h). *Tarama Sözlüğü, C. VIII.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Berdei, Ş. İ. G. (2006). *Dîvân.* Bakü: Avrasiya Press.
- El Kaşgari, M. (2005). *Dîvânü Lügati't-Türk.* İstanbul: Kabalcı.
- Musabeyli, A. (2008). *Dede Ömer Ruşeni ve Külliyyatı, C. I.* Sumqayıt: Bilik Neşriyyatı
- Musabeyli, A. (2012a). *Şeyh İbrahim Berdei ve Türk Dîvânı, C. I.* Bakü: Elm ve Tehsil.
- Musayeva, A. (2003). *Dede Ömer Rûşeni Elyazmaları Üzerinde Araştırmalar, C. II.* Bakü: AMEA Mehemmed Füzuli adına Elyazmalar Enstitüsü.
- Rûşeni, D. Ö. (2014). *Âsâr-ı Aşk.* İstanbul: Buharan Yayınları.

Extended Abstract

The classical Divan literature, one of the most beautiful and remarkable Turkish writings and treasures of our mother tongue, has long been the subject of research by Turkish historians and linguists. The difficult legibility of the Arabic graphic script and the absence of some bar sounds have caused controversy among scholars of classical mediaeval literature. The reading of texts with certain differences has naturally influenced the study of grammar and the linguistic level of mediaeval literature. However, in some aspects, the studies of the texts presented by many scholars have shed light on many issues.

Abraham Sheikh Gulshan, one of the representatives of mediaeval literature, focussed on Turkish, which was used in Bardai's "Dîvân" language but is considered archaic in modern languages.

Who is Bardai?

A Poet's Life

While describing the life of the poet's life, we can refer to the works of Muhammad Bouazize "Manakibi-Sheikh Abraham Gulshan" and Hilvi's "Lamazat". Sources analysing the poet's works reveal that Sheikh Ibrahim is the founder of the "Gulshan" sect. The poet had many disciples around him. His devotion to religion and his inclination towards Sufism are also evident. Gülşen's language is rich in Arabic and Persian words, which are typical of our classical literature, but it is also rich in words from the Turkish language. The study of history in poetic language can make an undeniable contribution to the study of other mediaeval traditions and to the study of Turkish history.

Gülşeni "Dîvân"

His legacy has been preserved in many libraries around the world. The Egyptian library is located in the Berlin General Library, the Turkish wall in the Vatican Apostolic Library, the National Library in Ankara and the Russian St. The poet's estate, called "Ezheri-gülşen", is located in the Azerbaijan Academy of Sciences, in the Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences in St. Petersburg.

God and divine love play a major role in the poet's poems.

Words of Turkish origin with obsolete meanings in Gülşeni's "Dîvân"

When examining the words in "Dîvân", two important points are emphasised. Firstly, there are many already archaic words in the Gülşeni language, and secondly, the words we use today in our language are found in a different semantic language in the Divan language. In other words, the poet's language contains both linguistic and semantic archaeology. We have continued work on two cards from this basket.

Ephem-quiet, sesame, calm.

The word has the same meaning in the language of other divan poets of the period, “Tarama Sözlüğü” (Ömer Asım Aksoy; Dehri Dilçin, 2009, p. 1478).

Urmak- to meet

There is also a “scanning dictionary” with the same meaning. (Ömer Asım Aksoy; Dehri Dilçin, 2009, p. 3966)

Who is Omer Rüşeni?

The life of a poet.

Dada Omar Rüşeni, born in Aydın at the beginning of the 15th century, his real name was Ömer and his nickname was Dede, Ali ibn Umur Bey. Rüşeni died in Tabriz in 1487 and was buried in the Dervish cemetery. The twenty years of his life that Rüşeni spent in Tabriz influenced his reputation as a poet, his poems and even his creativity.

The prize, called Rüşeni, became one of the biggest branches of Helvetism. Rüşeni, one of the most powerful poets of his time, wrote several religious and mystical poems that have been read in texts for centuries. Although he wrote mostly affectionate and satirical poems as a young man, he noticed a simple and fluent style in many of his religious and mystical poems after he entered the Mazhab.

Poems by Dede Ömer Rüşeni:

He has works such as “Dîvân”, “Çobanname”, “Miskinname” and “Kalemname”.

“Çobanname” is a comprehensive translation of the story “Moses and the Shepherd”. The poem consists of around 1,000 couplets and has twenty-five sections.

Archaisms in Rüşeni language

Açku - key, Polish

Method

The study was conducted using the historical-comparative method.

Conclusion and discussion

Depending on their availability, there are two types of research sources: oral and written. There are many linguistically interesting archaisms that need to be investigated in folklore from oral sources. These sources are of great importance for the study of the language and ethnogenesis of the Turks, including the Oghuz. the “Dîvâns” occupy a special place among the written sources reflecting the history of the Turkic languages. the “Dîvân” literature is a monument of words with unique value reflecting the Turkic culture, civilisation and taste of the palaces. The historical-linguistic study of the archaic vocabulary recorded in the “Dîvâns” is valuable for learning the sectarian dictionary of the Turkish people.

The identification of lexical units and the in-depth study of linguistic features are of great importance here. The study of archaic lexical units in the Gülşeni language is one of the most important topics in Turkish studies. The intensive use of lexical and semantic archaisms in the poet's language shows that the Turkish language and its rich vocabulary were widely used in the classical Dîvân literature of the XV-XVI centuries.

The study is dedicated to Dede Omar Rüşeni, one of the representatives of mediaeval literature, and the words found in Rüşeni's Dîvân, which are considered archaic in modern Turkish languages.

The classical literature of our mother tongue, which is the most beautiful and remarkable treasure of the Turkish language, has long been the subject of research by Turkish historians and linguists. The difficulty of reading the Arabic graphic script and the absence of some vowel sounds have caused controversy among scholars of classical mediaeval literature. Reading the texts with certain differences naturally had an impact on the study of the grammatical and linguistic level of classical literature. At the same time, the study of the texts, which has been presented by many scholars, sheds light on many questions in some aspects.